

Don Martí Domínguez evocat pel seu fill

Als deu anys de la seua mort, l'Ajuntament d'Algemesí, amb la col·laboració de la Universitat de València i la Generalitat valenciana, ha patrocinat un homenatge al periodista i escriptor Martí Domínguez Barberà, un personatge magnètic i crucial en la València de la postguerra. Amb tal motiu, el seu fill Martí Domínguez Pérez (València, 1940), ahora pare del jove escriptor Martí Domínguez, evoca el seu geni i la seua figura.

A l seua pare acaben de dedicar-li quasi unes festes patronals.

—Quasi una novena. Ell era molt propens a les novenes.

—I a la "doctrina".

—En efecte, la "doctrina". En la seua època, a Algemesí ningú deia doctrina.

—En què creia don Martí al final dels seus dies?

—No va tenir fisures en aquest tema. Va ser rectilini. Aparentment, clar. La simplicitat, com ell deia, és pròpia de les pedres. Suppose que tindria els seus dubtes interiors. Era una persona molt religiosa, i li agradava el culte, el ritual extern de la religió. Era molt sensitiu i emotiu, i la forma externa de la religió l'ajudava a mantenir la fe. En sabia una animalada. Alguns capellans m'han dit que sabia més litúrgia que ells. De xicotet ja feia processons al pati de casa. Amb sant i tot. I unes andes.

—Aquest sentiment, l'havia mamat?

—No sé d'on va eixir, a la mort del meu pare, que era de família carlista, i no hi ha manera de trencar aquest equívoc. No és que em parega malament, perquè de famílies carlistes són insignes glòries de la pàtria valenciana, però mon pare no ho era. Per part de pare i part de mare eren allò que a Algemesí es deien *lliberals*. El meu avi Martí sabia de lletra i viatjava a l'estranger prou amb l'excusa de l'exportació de l'arròs i la taronja. Exportava taronges com si foren bombons, embolicadetes amb paper de plata, per a les confiteries de París. I venia a València totes les setmanes. Era escèptic i tocava el violí. En l'església, clar. Però l'aportació més religiosa supose que ve de la meua àvia, dels Barberà. Els Domínguez eren comerciants modestos que s'havien dispersat des de Potries, i es deien "els platers", però no de plata sinó de plats. Vull dir que tampoc és tan certa aquesta imatge de família benestant que se li atribueix a mon pare.

—Quina relació tenia amb Algemesí?

—Total. Era un home de poble, en el sentit positiu i negatiu. Sense haver perdut la ingenuïtat del poble, però, de vegades, aquest excessiu arrelament li feia perdre una miqueta de perspectiva.

—En canvi havia viatjat molt, no?

—Sí, però davant del Niàgara, se'n recorda de la marjal i diu: quin brollador! Estava absoluta-

ment bolcat a Algemesí, a l'extrem que crec que a València no va fer amistats. Les tenia a Algemesí, a la rebotiga de la farmàcia del meu oncle Joaquim. Tenia un cercle d'amistats acadèmiques, perquè en aquella època a Algemesí pràcticament tots eren universitaris.

—A València estava ben encaixat.

—Com a conqueridor: per damunt. En canvi, a Algemesí estava a la mateixa altura. Molta gent li deia *don Martenito*. Era gent que havia jugat amb ell de menut i li deien *Martenito*, i després, com no s'hi atrevien, li afegien el *don*.

—El marquès de Lozoya era el seu tutor líric a València, no?

—Mon pare va venir a València a estudiar per a advocat i es trobà un marquès de Lozoya molt jovenet i van tenir una bona relació. Entre que el títol és enlluernador i el personatge sembla que també, i una persona que eixia d'Algemesí, doncs es va produir un combinat curiós. Hem perdut les referències, però venir d'Algemesí a València era una aventura de *far west*. Quan els meus pares es van casar i se'n van venir a viure a València, les cosines de ma mare els preguntaven si es quedaven a dormir i tot. Clar, venir del poble i trobar-se el marquès en les classes d'història de la literatura espanyola, degué ser un esdeveniment. S'ha de tenir present que Lozoya representa la gran cultura, la castellana —no n'hi havia una altra en aquell moment—, i això degué ser definitiu per a mon pare, que venia amb una gran ànsia cultural.

—Quan descobreix el seu pare la llengua pròpia com a vehicle literari?

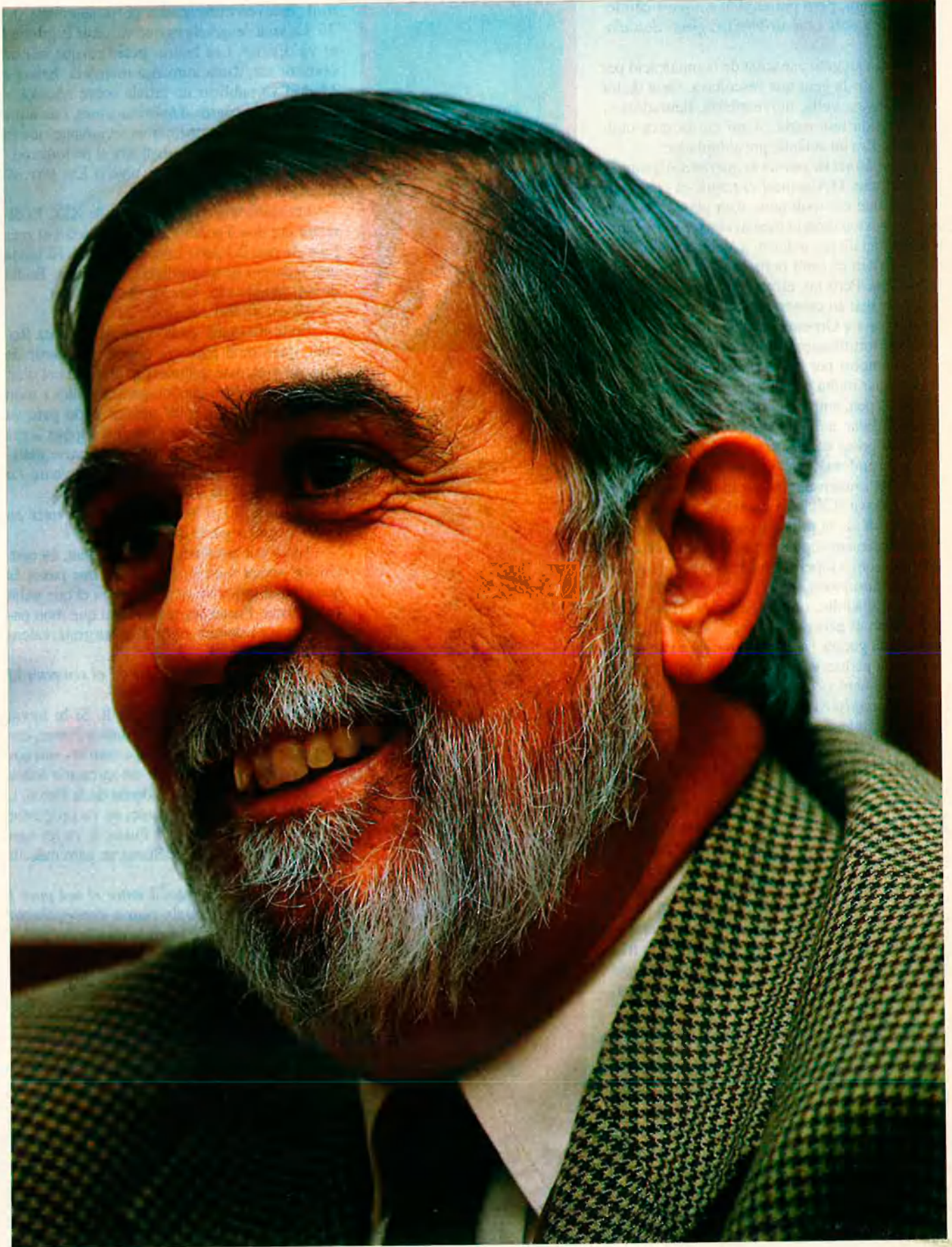
—Molt prompte. El premi dels jocs florals d'Algemesí de l'arròs Sos és molt primerenc. Des dels 20 anys, perquè ja feia un setmanari predominantment en valencià, *Llevant*, amb una intenció evident: s'oposava a *ponent*.

—La política també l'havia descoberta abans d'arribar a València?

—Ell és un polític de la Ribera. La seua activitat política i de propaganda se centra en la seua comarca. I el seu partit és el de la família, la Dreta Regional Valenciana (DRV).

—Però els seus pares no eren *lliberals*?

—Tu ho veuràs molt extravagant, però els de la DRV es consideraven *lliberals*. La família eren gent del casino liberal, i al casino liberal, quan passava la processó per la porta, giraven les cadires d'esquena. Suppose que els meus avis

no ho farien, però pertanyien a aquest cercle.

—*Al seu pare se li atribueixen grans dots d'oratorïa.*

—Tenia un gran capacitat de comunicació per a embadalir la gent que l'escoltava. Gent de tot tipus: joves, vells, universitaris, llauradors... De seguida feia rogle. A mi em posava molt nerviós. Era un autèntic prestidigitador.

—*Don Martí va passar la guerra a Algemesí?*

—No tota. D'Algemesí el tragué el comissari polític, que era molt amic d'un germà del meu avi. Ja havien mort el meu avi matern. Van anar per ell una nit per a dur-lo a València pel Saler. El Saler era el camí definitiu i mon pare n'era conscient. Però no, el van dur a València i va estar amagat en cases d'amics fins que va poder anar a parar a Orpesa, on es va enrolar en el batalló de fortificacions, un cos de l'exèrcit republicà compost per professionals i tècnics on es va refugiar molta gent. D'ací va passar a Cantavella, i a peu, amb una estampeta de la Mare de Déu del Pilar, a Saragossa. Hi va arribar de nit, i el van posar en un camp de concentració, al ras. A l'endemà, en fer-se de dia, va veure una paret immensa amb el cap de Franco, i damunt posava "César". Contava el meu pare que aquesta va ser la primera sensació de malestar, immediatament superada per la necessitat de la victòria com a supervivència.

—*I de Saragossa?*

—A Valladolid, on es féu tinent d'Estat Major. I amb el general Aranda, a València. Després de la guerra va estar un temps a capitania, mentre li pertocava estar sotmès al règim militar, i finalment va tornar a la vida civil.

—*No a qualsevol vida civil: és nomenat membre de l'ajuntament de salvació.*

—D'aquesta etapa de la comissió gestora municipal, presidida per Joaquim Manglano, el baró de Càrcer, només conec que es va dedicar a la seua parcel·la, cultura i turisme, que va fundar l'orquestra municipal i que va tenir molts disgustos. Ja els havia tingut per ser el mantenedor dels primers Jocs Florals posteriors a la guerra, que la regina era Carmencita Franco. Ell era encara tinent de l'Estat Major i li cridaren l'atenció des de capitania al dia següent perquè no s'havia referit en el seu discurs a la filla de Franco. La fundació de l'orquestra municipal també li va reportar problemes per la designació del director, contra totes les oposicions.

—*En aquest nucli triomfal va ser un dels fundadors del diari Avance, l'embrió de Levante.*

—Bé, amb molta més gent: Rafael Calvo Serer, Sánchez Bella... Van convertir *El Mercantil Valenciano* en *Avance*, i aquest en *Levante*. I no sé si *Levante* té alguna connotació amb el setmanari que feia mon pare en la joventut, el *Llevant*. És possible.

—*El seu pare arribà a debatre's entre el dret i el periodisme?*

—Ell preparava oposicions a notaries a Ma-

“Mon pare tenia una gran capacitat de comunicació per a embadalir la gent que l'escoltava. Gent de tot tipus: joves, vells, universitaris, llauradors... De seguida feia rogle. Era un autèntic prestidigitador. Però mai va ser un 'führer', que és el que volia Joan Fuster. Ell hauria volgut que ordenara i donara rigor a la burgesia valenciana.”

drid. Estaven convocades per a setembre del 36. La seua desgràcia és que va venir la guerra i el va desviar. Les hauria tretes perquè era un opositor nat, d'una immensa memòria. Estant a Madrid va publicar un article sobre Mussolini en la primera pàgina d'*Informaciones*, i un amic seu, després de llegir-lo, li va recomanar que es deixara les notaries i es dedicara al periodisme.

—*I el 1942 passa de Levante a Las Provincias, com a subdirector.*

—I es trobà una redacció del segle XIX. El director era don Teodoro Llorente Falcó i el més jove era don Eduardo López-Chavarri. Hi havia una redacció de circumstàncies: Vicent Badia de cap de redacció, Sanchis Orduna, Dasí...

—*Vicent Andrés Estellés?*

—Entrà més tard, en companyia de Cruz Roman, quan mon pare era director. A partir de l'any 49 mon pare assumeix la direcció del diari i l'obre a un altre tipus de gent. Estellés i mon pare van tenir una bona amistat. Mon pare va ser el seu padrí de boda. Estellés sopava a ma casa quasi tots els dies, i jo recorde haver assistit amb ell a l'estrena del cine Lys, a veure *La túnica sagrada*, de Víctor Mature.

—*Als anys 50 el seu pare es converteix en l'intel·lectual orgànic de València.*

—Tenia una presència impressionant, és cert. Un pes social molt important. El que passa és que ell mai va ser un *führer*, que és el que volia Joan Fuster. Fuster haguera volgut que mon pare ordenara i donara rigor a la burgesia valenciana.

—*Tinc entès que entre Fuster i el seu pare hi havia molta electricitat.*

—Sí, però es respectaven molt. Si hi havia una persona essencialment distinta a Fuster, era mon pare. Les relacions ja saps com les van començar. Mon pare va llegir un sarcasme sobre la Santíssima Trinitat o Calderón de la Barca, i, com era l'intel·lectual orgànic, es va preguntar qui era aquell tal Fuster. I Fuster li va fer una carteta: "Sóc un home de Sueca un pam més alt que vostè".

—*La ruptura intel·lectual entre el seu pare i la dictadura es produeix com a conseqüència de la falta d'ajuda oficial en la riuada del 57?*

—Abans. Tota la censura i les comunions dels néts de Franco ja havien tingut molta importància. Un director de diari com mon pare, que feia peus de foto, editorials, cartes al director, que filmava, de sobte, enmig d'aquest clima intens de treball, li arribava un senyor dient-li què havia de posar, on ho havia de posar i com ho havia de posar... l'exasperava. Quan tenia composades les pàgines, li eixien amb la comunió dels néts de Franco, que havia d'anar a primera pàgina. Jo recorde uns dinars a ma casa terribles, amb mon pare enganxat al telèfon amb el censor, pegant crits. Això i la pròpia falta d'evolució del sistema el van anar apartant del règim.

—*No es va desenganyar per monàrquic?*

—No, ell era un home molt civil. La litúrgia, la preferia a l'església.

—El 16 de març de l'any 58 el seu pare fa el discurs de presentació de la Fallera Major, en presència d'un ministre, el capità general, el governador civil, l'ajuntament en ple i retransmès per Ràdio Nacional. I l'arma.

—Sí, va fer el míting nacionalista que podia fer Martí Domínguez el 1958: *¡Cuando enmudecen los hombres... hablan las piedras!* Jo estava al Teatre Principal, i hi havia un entusiasme enorme. Supose que va aplaudir inclús el ministre, perquè ell sabia captivar l'auditori. La gent estava fora de si. L'haurien seguit on ell haguera volgut.

—A banda de queixar-se per l'incompliment de les ajudes promeses en la riuada, el seu pare va tocar la fibra: l'idioma, simbolitzat en l'estoreta velleta.

—La llengua i la pàtria: "La llengua és a la Pàtria lo que la terra als arbres", com havia escrit l'any 55. Hi havia una acusació a l'actitud del sistema respecte a València en tots els àmbits. El règim es va sentir irritat més per l'actitud de traure el cap que per les coses que deia el discurs. Això, junt a la denúncia que havia fet des del diari i el suport donat a l'alcalde, el marquès del Túria, que havia estat molt dur en un ple, va provocar aquella crisi.

—Que li va costar el càrrec al marquès i al seu pare.

—Supose que ja li tenien ganes tots: el sistema, els censors... Però clar, no podien acusar de res el tinent de l'Estat Major, que, de sobte, es posava temperamental i encara els quadrava. M'imagino que els propietaris de *Las Provincias* també estarien farts de tenir problemes.

—Havien xocat en algun moment?

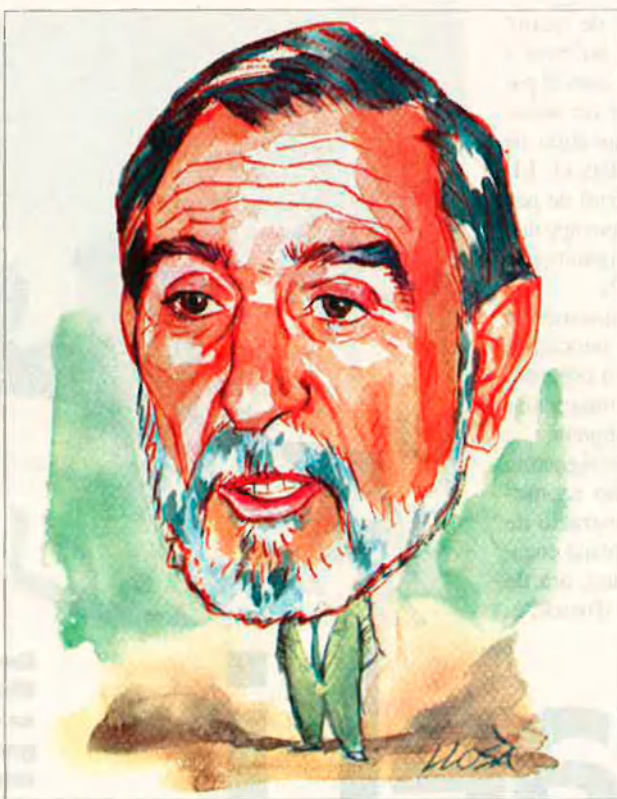
—No. Els territoris estaven molt clars, i supose que no intentaren mai clavar-se en la redacció. Ni ells ho haurien pensat ni a mon pare se li hauria ocorregut que pogueren intentar-ho.

—El van tirar o va dimitir?

—El règim va amenaçar a retirar el cupó de paper al diari. Recorde que estàvem a l'hort i van aparèixer Enrique Reyna, Guillermo Zarranz i Joaquín Olcina, l'administrador. Cares llargues... I li ho plantejaren i mon pare se n'anà, sense cap indemnització ni res.

—Com ho va viure?

—Amb un gran disgust. Ell vivia pràcticament al diari —de fet, jo el recorde o dormint o a *Las Provincias*. Per l'activitat que portava en la redacció, el buit era enorme, però el buit social li va doldre més. El telèfon de casa va deixar de sonar. Només telefo-

—Quina era l'opinió del seu pare sobre la llengua?

—Als excessivament fabricians els deia: xiquets, l'orella! Menys diccionari i més orella. Mon pare era un home de comunicació, cal no oblidar-ho. Però sempre va tenir clara la unitat lingüística. El va sobtar l'intent d'escissió. S'adonava que ho estaven utilitzant com un instrument polític i que això, i el radicalisme amb què seria contestat, ens portarien on estem. Ell estava del costat de la universitat, però al mig, utilitzat per uns i per altres, i era el 'pastelero'. Deia: uns són molts radicals, però als altres els fan olor els peus.

—Va morir nacionalista?

—La veritat és que no. Va continuar fidel a la cultura espanyola. Era més Martín que Martí. És molt difícil traure's de damunt allò que s'ha mamat.

nava don Joaquim Maldonado.

—Quina relació va mantenir a partir d'ací amb el diari?

—No el van deixar ni acostar-s'hi. Li van fer el buit total i absolut, a pesar que mon pare no hi havia eixit renyit. I mai va tornar a escriure en *Las Provincias*. És més: del diari van venir garrotades a les iniciatives de mon pare.

—Quins comentaris feia ell al respecte?

—Comentaris bròfecs.

—I la revista *Valencia-fruits* li va llepar la ferida.

—Pepe Ferrer Camarena, supose que per amistat i interès de donar un contingut més professional a la publicació, el cridà.

—Era el recinte dels proscrits.

—Ho va ser a partir d'aquell moment. Mon pare dugué Vicent Ventura, J. J. Pérez Benlloch... Des d'allí van intentar l'aventura periodística d'*Al día*, en l'any 64. Els diners els posaven Joaquim Maldonado, Vicent Iborra, Lluís Suner... Era un diari econòmic

que l'única possibilitat de venda que tenia era insultar el *caudillo* al primer número. Si no, no el comprava ningú. I clar, què t'he de dir d'aventures periodístiques.

—Què pensava don Martí del jove J. J. Pérez Benlloch?

—El volia molt. Recorde que li deia: xiquet, no apretes que no s'ho creuran! Tingueren una gran relació, i Juanjo sempre guarda en la seua memòria el record permanent.

—Creu que al seu pare se l'ha tractat amb justícia com a escriptor?

—No vull dir que meresquera grans reconeixements, perquè l'obra literària del meu pare arriba on arriba —és lateral al periodisme, encara que el gènere dramàtic l'apassionava—, però no ha tingut la transcendència en el moment de publicar-se que ha tingut anys després. És el cas de la novel·la *Els horts*. Calcule que era un moment difícil.

—Queda obra inèdita?

—Queda *Itàlia fora mà*, que és la Itàlia de fora dels itineraris turístics. No està acabada.

—Don Martí admirava molt Josep Pla.

—Tenia una magnífica impressió literària d'ell, però personalment van tenir una desgraciada relació. Pla féu una visita a València, on l'esperaven com la referència cultural que era, però degué arribar en unes males circumstàncies personals i els va fer un número cridant: "Morets! Morets! Tots morets!" Va ser un episodi desgraciat, però a pesar d'això Pla va ser una referència literària contínua en ma casa.

Miquel Alberola